

CSALÁDNEVEK CSERÉPFALUBAN (1700–1974)

MIZSER LAJOS

Eddig két tanulmányt jelentettem meg községünk vezetékneveiről. Az elsőben a régi törzslakosság neveinek elemzése szerepelt,¹ a másodikban a törzslakosság elenyésző százalékban szerepelt, hiszen minden olyan személy nevét feltüntettem, aki – ha nagyon rövid időre is – a faluban megfordult, és ezt a tényt dokumentumokkal is alá lehet támasztani.² A két közleményben 254, illetve 186 név fordul elő, összesen 440. Ez a teljes névanyagnak a kisebbik fele. Most tehát az 1700–1974. évek közötti névanyagot dolgozom fel. Ezek mind magyar névadással keletkeztek. Elsősorban a cserépi református egyház anyakönyveire támaszkodtam, de figyelembe vettem a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltárban található tagosítási iratokat, összeírásokat, a Tiszántúli Református Egyházmege Tudományos Gyűjteményeinek Levéltárából Cserépfalu adatait. Ezek összességében 631 nevet tesznek ki. Ha az egészet összeadjuk, akkor a 475 év alatt 1071 családnevet regisztrálhatunk. Ha azonban a helyesírási, illetve az ejtési változatokat is figyelembe vesszük, ez a szám 1100 fölé emelkedik. Talán soknak tűnik, de nem az. Az ideiglenesen (egy naptól egy-két évig) ismert nevek valamicskét hozzáadték a falu történetéhez, kultúrájához.

A feldolgozáskor nagy haszonnal forgattam Kázmér Miklós kiváló családnév-szótárát, de sokszor magamnak kellett vállalkoznom a „megfejtés”-re. A hivatkozásoktól kénytelen vagyok terjedelmi okokból eltekinteni, mivel 6–700 lábjegyzetet kellene alkalmaznom, így ez – enyhe túlzással több lenne, mint maga a tanulmány.

Nagyjából azt a beosztást alkalmazom, mint az előzőekben – némi tökéletesítéssel. Mint az előző két dolgozatban, megpróbáltam számokkal (is) alátámasztani megfigyeléseimet. Ezt most nem fogom csinálni, mivel a névadás indítékára bizonyos esetekben csak feltevések lehetnek, azaz egy-egy név két, három, esetleg négy indítékú is lehet. Hogy ezek közül melyik volt az eredeti, napjainkban bajos lenne megmondani – hiszen több évszázados nevekről van szó. Így – minden szerénykedés nélkül – a legvalószínűbbet adom meg.

1. A névadó ős személynevére visszamenő családnevek

1. Egyházi személynevek

Ebbe a kategóriába tartoznak a bibliai (Ó- és Újszövetség, olykor mind a kettő) személynevek nevei, szentek, hitvallók, mártírok nevei.

¹ Mizser L., 1986. 223–235.

² Mizser L., 1988. 113–122.

Ambruzs < Ambrus < Ambrosius, *Apostol*, Arnóth < Arnold (de lehet puszta helységnev is, Borsod m.), *Ádám*, *Balás* < Balázs < Blasius, *Benedek* < Benedictus, *Bernáth*, *Boldizsár*, *Demjén* < Damianus, *Dénes* < Dionysius, *Dienes*: a Dénes név régies alakváltozata, *Domonkos* < Dominicus, *Ferencz*, *Filep* ~ *Fülep* ~ *Fülöp* < Philippus, *Gyenes*: a Dénes név népies, régies alakváltozata, *Illés* ~ *Illyés* < Ilias, *Imre*, *Jakab*, *Jordán* ~ *Jordány* (ma csak ragadványnévként él, ejtve: jordá), *Jónás*, *József*, *Károly* (világi személynév is lehet), *Kolumbán* < Columbanus (idegen is lehet), *László*, *Lénárt* ~ *Lenhart* < Leonard, *Lőrincz*, *Marton* < Martinus, *Máté*, *Mátyás*, *Menyhárt* < német Meinhardt, *Orbán*, *Péter*, *Román* < Romanus, semmi köze sincs a román népnévhez – a hangalaki azonosságon kívül –, hiszen ebben a formában csak a 19. század elejéről lehet kimutatni, *Szaniszló*, *Szórát*, *Urbán*: az Orbán régibb, idegenes alakja.

2. Egyházi személynév rövidült, képzett alakja

Andó < András, *Bartók* < Bartalom 'Bertalan', *Bartus* < ua., *Benke* < Benedek, *Benkő* < ua., *Berczi* < Bertalan, *Berta* < ua., *Bóna* < Bonifác, *Bónis* ua., *Dancs* < Dániel, *Dankó* < Dániel (szlovák is lehet), *Deme* < Demeter, *Demecs* < ua., *Dósa* ~ *Dózsa* < Dávid, *Gacsó* < Gál, *Gábor*, *Gellér* < Gellért, *Gere* < Gergely, *Gerecs* < ua., *Gonda* < Konrád (német is lehet), *Gyürik* < György, *Igó* < Ignác, *Imri* < Imre, *Imricze* < ua., *Ince* < Innocentius, *Kacsó* < Kálmán, *Kandid*, *Kaló* < Kálmán, *Kandó* < Kandid, *Kele* < Kelemen, *Koczán* < Cantianus, *Koncz* < Konstantin (ruszin vagy keleti szlovák is lehet, kevésbé valószínű a 'húsdarab, zsákmány' jelentésű szó), *Laczkó* < László, *Lázok* < Lázár (szlovák is lehet), *Lökös* < Lőrinc, *Markó* < Márk (esetleg a horvát Markó), *Mártha* < Márton (a Márta név nagyon kései előfordulása kizárja, hogy ez a nevünk ún. anyanéven lenne), *Mató* < Máté (a mató 'részezes' közszó nem tartozik ide), *Matyi* < Mátyás, *Mike* < Miklós, *Pete* < Péter, *Petencz* < ua., *Pethő* < ua., *Pongó* < Pongrác, *Pónus* < ua., *Pósa* < Pál, *Samu* < Sámuel, *Sebe* < Sebestyén, *Sebők* < ua., *Sie* (írva még: *Sije*, *Silye*) < Sylvester, *Sike* < ua., *Taba* < Tabód < Theobald, *Tankó* < Tamás, *Tóbi* < Tóbiás, *Zsebő* < Sebestyén.

3. Az anya neve

Az egész magyar nyelvterületen meglehetősen ritka. Többnyire akkor fordul elő, amikor az özvegy családfővé lép elő. *Áfra*, *Ilka*: inkább valószínű az Ilona, kevésbé az Illés.

4. Világi személynévek

Ezek kissé gyanúsak. Az eredettel kapcsolatban nincsenek fenntartásaink, de a nevek egy része lehet puszta helynévi eredetű is (NB! a helységneveink igen jelentős hányada személynévi eredetű): *Batta*, *Czene*, *Cséke*, *Boda*, *Bodó*, *Bozó*: német eredetű személynévből alakult magyarrá, *Edőcs*, *Kós* ~ *Koós* (ilyen név van a csehben is), *Kósa* (Bereg megyében igen gyakori), *Makó* < Makár (de puszta helységnev is lehet), *Potor*, *Rádó* (puszta helységnev is lehet), *Sándor*: a bibliában ugyan előfordul, de jelentéktelen személyek neveiként (Pál apostol levelei), Szent Alexander tisztelete kései, és nálunk nem volt ismert, *Szemere* (Szemere Bertalanról van szó, így a helységnevi eredet szóba sem jöhet), *Ugron*.

5. Patronimikum képzős nevek

A szláv, a germán nyelvekben gyakori, a magyarban ritkább, hogy a leszármazást jelölik (az 1–4. pont bizonyítja, hogy ez a ritkább – nemcsak Cserépfaluban, hanem

országszerte is). Nálunk az *-a*, *-i* fordulnak elő. Magyarán a jelentésük: bizonyos nevű embernek a fia, leszármazottja. *Andrásy*, *Balassa* < Balázs fia, *Bori* < Bor világi személynév, *Dessewffy* ~ *Desseffy* ~ *Desseőffy*, *Donay* < Donát, *Endri* < Endre, *Pálfy*, *Péterfy*, *Sávody* < Sável < Saul (némiképp átalakítva a helynévi alaptagú családnevek illúzióját kelti).

II. A származás helyére utaló vezetéknevek

Fentebb a leszármazásról beszéltünk, e kategóriában az elszármazásról esik majd szó.

1. Puszta helységnév

Csótó < Csoltó (Gömör m., esetleg világi személynév), *Detteg* < Detek (Abaúj m.), *Ecser* (Pest m.), *Füzér* (ejtve: füzér) (Abaúj m.), *Harnócz* (Borsod m.), *Hibe* < Hibbe (Liptó m.).

2. Nagyobb egység neve + *-i* képző

Barsi: Bars megyei, *Bihari*: Bihar megyei, de Bihar község neve is szóba jöhet, *Borsodi*: Borsod megyei vagy Borsod községbeli, *Erdélyi*, *Neogrády*, *Nyíri*: nyírségi, kevéssé valószínű az Abaúj megyei Nyíri község neve, *Szabolcsi*: inkább a megye, mint a község, *Szalai* ~ *Szalay*: Zala megyei, *Szatmári* mind a megye, mind a város neve is lehet alap, *Szilágyi*: szilágysági, *Trencsényi*: Trencsén megyei, *Turóczi*: Turóc megyei vagy Turóc-völgyi.

3. Helységnév + *-i* képző

Az egész magyar nyelvterületen igen gyakori névtípus. A helységnevek több megyében is előfordulhatnak. Itt némi logikával, illetve szubjektívizmussal általában a községünkhöz (megyénkhez) legközelebbi helységnévet adom meg.

Alberti: Pest m. (patronimikum képzős alak is lehet), *Apáthi*: az Apát, Apáti helységnév 18 megyéből mutatható ki, *Aranyi*: Somogy m., *Ardai* < Ardó: Abaúj, Zemplén m., *Aszalai* < Aszaló: Abaúj m., *Atkári*: Heves m., *Ármai*: Bars m., *Átányi*: Heves m., *Bacsi*: több helység több megyében, *Bakonyi* < Bakonya: Veszprém m. (a helységnév nem valószínű), *Balogi*: Gömör m. (elképzelhető a patronimikum képzős változat is), *Barkai*: Gömör m. vagy Barkó: Zemplén m., *Barkasi*: Abaúj m., *Batkai*: Gömör m., *Baty*: Rimaszombatnak (Gömör m.) a beszédben használt rövid neve, *Bay*: Báj (Szabolcs m.) vagy Baja (Bács-Bodrog m.), *Bányi* < Bán: Trencsén m., *Bárczai*: Abaúj m., *Bányácskai*: Zemplén m., *Bárdossy*: Zemplén m., *Báthori*: Szabolcs m., *Berecki* ~ *Bereczky*: Zemplén m., de patronimikum képzős alak is lehet, *Bereti*: Abaúj m., *Bodolai*: Abaúj, Gömör m., *Budai*: Pest, Kolozs m., *Bugyi*: Pest m., *Buzinkai*: Abaúj m., *Büdi*: Abaúj, Szabolcs m., *Czeglédi*: Pest m., *Csabai*: Borsod m., *Csatári*: Bihar m., *Csányi*: Abaúj, Heves m., *Csáti*: Borsod m., *Csegei*: Szabolcs m., *Csengeri*: Szatmár m., *Cseresi*: Szabolcs m., *Cserépi*: Borsod m. (a család Radostyánból költözött ide), *Csiki*: Pest m., *Csízi*: Gömör m., *Csobádi*: Abaúj m., *Csurgay* < Csurgó: Hont m., *Dálnoki*: Háromszék m., *Dercsényi*: Bereg m., *Derencsényi*: Bereg m., *Dobi*: Szabolcs, Szatmár m., *Dobrosi* < Dobros: Nógrád, Zólyom m., *Dobsi*: Dobsina (Gömör m.) német Dobschau alakjából képezve, *Ecsegi*: Heves, Szatmár m., *Ecsegi*: Borsod m., *Egei*: Békés m., *Egri*: Heves, Szatmár m., *Emődi*: Borsod m., *Encsi*: Abaúj m., *Endrédi*: Bars, Szatmár m., *Eperjesi*: Sáros m., *Eszényi* < Eszeny: Szabolcs m., *Eszlári*: Szabolcs m., *Farmosi*: Borsod m.,

Feledy: Gömör m., *Figedi*: Abaúj m., *Földi*: azonos helyről származó személy vagy valamely -föld, -földe utótagú helység, *Fövenyessy*: Szabolcs m., *Füleky*: Nógrád m., *Füzeséri*: Zemplén m., *Gacsályi*: Szatmár m., *Gardi*: Abaúj m., *Giczei*: Gömör m., *Gönczi*: Abaúj m., *Görgei* < Görgő: Szepes, Torna m., *Gyarmati*: több megyéből több helység, Gyöngyösi: Heves, Zemplén m., *Gyülvésvi*: Szatmár m., *Gyürki*: Hont m., *Halászi*: Halász: Heves, Szabolcs m., Halászi: Nógrád m., *Hangácsi*: Borsod m., *Harsányi*: Borsod m., *Hegyesi*: több helység több megyében, valószínű: Szabolcs m., *Helmecei*: Zemplén m., *Herényi*: Gömör m., *Héti*: Gömör m., *Horkai*: Gömör, Szepes m., *Hubay* < Hubó: Gömör m., *Hutkai*: Abaúj m., *Ibrányi*: Szabolcs m., *Ináncsi*: Abaúj m., *Iski* < Iske: Ung m., *Járdánházi* < Járdánháza: Borsod m., *Jenei*: Jene (Gömör m.), de bármelyik Jenő alaptagú – több megyében is előforduló – helységnévből is levezethető, *Kacsándi* < Kácsánd: Zemplén m., *Kalydi* (helyesen: Kajdi): Vas m., *Kapczy* < Kapca: Szatmár, Zemplén m., *Karai* < Karaj: Nyitra m., *Karczagi*: Nagykunság, *Kaszonyi*: Bereg m., *Kazai*: Borsod m., *Kállai*: Kis- és Nagykálló: Szabolcs m., *Kálnai*: Zemplén m., *Károlyi*: Szatmár m. (patronimikum képzős név is lehet), *Kecskeméti*: Pest m., *Kenderessy*: Külső-Szolnok m., *Kereki*: több helység neve több megyében, *Keresztesy*: Borsod m., *Kékedi*: Abaúj m., *Kékesi*: Szatmár m., *Kéri*: több helység neve több megyében, *Kérészi*: Ung m., *Kiséry*: Jászság, *Kody* < Hodi: Pozsony m., *Kohányi*: Zemplén m., *Kohári*: Zala m., *Kolári*: Hont m., *Komáromi*: Komárom, Veszprém, Zala m., *Komjáthy*: Komját: Ugocsa m., *Komjáti*: Abaúj, Nyitra m., *Komoróczy*: Ung m., *Kóródi*: Gömör, Szatmár m., *Kovácsi*: több helység neve több megyében, *Kovássy*: Szatmár m., *Körösy* ~ *Körösi*: Pest m., *Kövy*: bármelyik –kö utótagú helységnévből levezethető (egyébként a nevezetes sárospataki professzorról van szó), *Krassai*: Szatmár m., *Krizsai* < Krizse: Sáros m., *Lacai* < Láca: Zemplén m., *Ladányi*: több helység neve több megyében, *Lendvai*: Vas, Zala m., *Léhi*: Abaúj m., *Lévai*: Bars m., *Lipcsei*: Máramaros, Liptó, Zólyom m., *Liszkai*: Zemplén m., *Losonczy*: Nógrád m., *Lóczy*: Gömör m., de Lúcz (az ejtésben: Lóc), Zemplén megye is szóba jöhet, *Lövei* < Lövő: Borsod m., *Ludányi*: Nógrád, Nyitra m., *Makai* < Makó: Csanád m., *Maklári*: Heves m., *Marusi* ~ Marosi: Hont, Nógrád m. (ha folyónévből származik, akkor névmagyarosítás eredménye), *Mádi*: Zemplén m., *Máry* < Márafalva: Udvarhelyszék, *Megyeri*: több megyében több helység neve, *Mihályi*: Zemplén m., esetleg patronimikus képzős alak, *Mocsári*: Zemplén m., *Mogyorósi*: több helység neve több megyében, *Moldoványi*: Pozsony m., *Morvai*: Zemplén m. (és nem morvaországi), *Murányi*: Gömör m., *Nagy Rőczey*: Gömör m. (nem kettős vezetéknevű, csak régies helyesírású), *Nagy-Szeghy*: Nyitra m., *Nádasdy*: Borsod m., *Nádaskai*: Abaúj m., *Négyesi*: Borsod m., *Némedi*: Pest m., *Németi*: több helység neve több megyében, *Nyitrai*: Nyitra m. (megyénévből is származhat), *Nyusztai* < Nyusztya: Gömör m., *Okolicsányi*: az Okolicsnó helységnév szlovák melléknévi alakjának *okoličan* magyarosított alakja (nemesi előnévként is használatos), Liptó m., *Ongai*: Abaúj m., *Ortvay*: Ung m., *Osgyáni*: Gömör m., *Ónodi*: Borsod m., *Óvári*: több helység neve több megyében, *Patai*: Heves m., *Pataki*: több helység neve több megyében, valószínűen Sárospatak (Zemplén m.), *Peterdy*: Bihar m., *Pocsubay*: Pocsuadló: Hont m., magyarosított forma, *Polányi*: Zemplén m., *Potornai* < Poturnya: Liptó m., *Pozsonyi*: Pozsony m. (megyénév is lehet), *Prágay*: Nógrád m., *Ragályi*: Gömör m., *Rajcsányi*: Nyitra m., *Ráczkövi* < Ráckeve: Pest m., *Rései* < Réső: Sáros m., *Rétei*: Pozsony m., *Répási*: Répáshuta (a beszédben: Répás): Borsod m., vagy Gömör-répás: Gömör m., *Rozgonyi*: Abaúj m., *Sallai* < Salló: Bars, Hont m., *Sarkadi*: több helység neve több megyében, a legvalószínűbb: Bereg, Szabolcs m., *Sáradi* < Sárád: Ugocsa m., *Sári*: több helység neve több megyében, a legvalószínűbb: Abasár, *Serki* < Serke: Gömör m., *Sikló-*

si: Baranya m., *Sipeki*: Hont, Nógrád m., *Sitkei*: Vas m., *Sőreghi*: Gömör m., *Sullay* < szlovák Šul'a, magyar Sülye: Nógrád m., *Surányi*: több helység neve több megyében, *Szalánczi*: Abaúj m., *Szalóczi*: Gömör m., *Szalóki*: több helység neve több megyében, a legvalószínűbb Heves m. (Egerszalók), *Szántai*: Abaúj m., *Szecsei*: Bars m., *Szendi*: Borsod m., *Szendrei*: Borsod m., *Szent Györgyi*: több helység (száznál is több) neve több megyében, *Szentimrey*: több helység neve több megyében, *Szentpéteri*: Borsod m., *Szécsényi*: Nógrád m., *Szilvási*: a legvalószínűbb a Borsod megyei *Szilvásvárad*, melynek középkori neve *Szilvás* volt, *Sziráki*: Borsod m., *Szoboszlai* < Szoboszló: Hajdú kerület, *Szolnoki*: Abaúj m., *Szombati*: Gömör m., *Szomodi* < Szomódi: Komárom m., *Szögedi*: Borsod m., *Szőledi*: Abaúj m., *Szőllősy*: több helység neve több megyében, ám itt a nemesi előnév *nagyszőlősi*, így csak Ugocsa megye jöhet számításba, *Tarczy* < Tarca: Sáros m., *Tari*: Heves m., *Tasi*: Heves, Szabolcs m., *Telekessy*: Borsod m., *Teleki*: több helység neve több megyében, *Thököly*: Pest m., *Tilaji*: Borsod m., *Tokaji*: Borsod, Zemplén m., *Tőszögi*: először Tőszegi-nek, néhányszor Tótszeginek írták: Pest m., *Thuri*: Hont, Külső-Szolnok m., *Tussay*: Zemplén m., *Ungvári*: Ung m., *Újvári*: több helység neve több megyében, valószínűen Abaúj m., *Vadászi*: Abaúj m., *Varsányi*: több helység neve több megyében, *Vattai*: Borsod m., *Vay* < Vaja: Szabolcs m., *Váczai*: Pest m., *Vályi*: Gömör m., *Vámosi*: Borsod m., *Váradai*: Bihar, Szabolcs m., *Várallyai*: több helység neve több megyében, *Verebélyi*: Bars, Nógrád m., *Vilmányi*: Abaúj m., *Vinnai*: Ung m., *Viszneki*: Heves m., *Vizinczei* ~ *Vizinczi* < Viznice: Bereg m., *Zaji* < Zah: Nógrád m., *Zabolai*: Háromszék, *Zarándy*: Arad m., *Zádori*: Gömör m., *Zákányi*: Somogy m., *Zelei*: Nyitra m.

4. A helység valamely részén lakó (dolgozó)

Bányai, *Berki*, *Erdey* (esetlegesen 'erdélyi' is lehet), *Hegyi*, *Mezei*, *Szállási*, *Szél*, *Végső* 'faluvégi'.

5. Népnevek

Ez a névtudomány egyik legvitatottabb (és legvitathatóbb) kategóriája. Maga a név csak arra utal első látásra, hogy a névviselő ehhez vagy ahhoz a néphez tartozott. A kérdés nem ilyen egyszerű. Lehetséges pl. az is, hogy köztük, a szomszédságukban élt, közülük választott feleséget, kereskedett velük, az ő vallásukat követte stb. Ezek ellenére bátran ki lehet jelteni, hogy alapvetően ezek a nevek a származás helyére vonatkoznak – bár napjainkban egyre elhalványultan.

Horváth, *Kun*, *Magyar*, *Moldován* 'moldvai', *Olasz*, *Orosz*: itt nem a nagyoroszok-ról van szó (akiket egyébként még a 19. századi köznyelvben is *muszká*-nak neveztek), hanem a ruszinokról, akik a Magyar Királyság területén éltek, *Rác* 'szerb'.

III. Tisztségre, foglalkozásra utaló vezetéknevek

1. A tisztség megnevezése

Ezek mindegyike metonimiával keletkezett. A Bíró névről még elképzelhető, hogy a névviselő bíró volt, de a Császár, a Püspök soha nem volt császár, sem püspök. A felsorolt névviselők valamilyen kapcsolatban álltak a tisztségviselővel (az ő birtokán dolgoztak, jobbágyuk volt stb.).

Barát, *Császár*, *Érsek*, *Kardinal* (ebben a rövidített formában német is lehet), *Király*, *Püspök*, *Vajda*.

2. A foglalkozás megnevezése

A jelentéseket csak akkor adom meg, ha a tulajdonnév közszei jelentése sem a köznyelvben, sem a nyelvjáráásokban már nem élő szó.

Asztalos, Árendás 'bérlő', *Béres, Bojtár, Bordás* 'bordakészítő' (takácsmesterség), *Borsos* 'borsáros, borstörő', *Botos* 'csordás, községi bíró', *Búzás, Csapó* 'gubacsapó', *Csattos* 'csatkészítő', *Csávás* 'csávakészítő', *Csiszár* 'kardműves, majd később lókupec', *Csizmadia, Csomós* 'az a személy, aki a csomós lovak lábát meggyógyítja', *Csordás, Erdős*, 'erdőr, -birtokos', *Faragó* 'fa-, kőfaragó', *Fojta* 'sörfojtó', *Fonó* 'kenderfonó', *Galambos* 'galambtenyésztő', *Ganyó* 'dohánykertész', *Gombos* 'gombkészítő, gombkötő', *Gróf* 'tizedszedő', *Gulyás, Hajdú* 'marhapásztor, gyalogos katona, hajdúsági, fegyveres szolga', *Hüvelyes* (az ejtésben: Hívejés): bár a Hüvelyes névnek van 'kardhüvelykészítő' jelentése is, Cserépen azonban másról van szó. Maga a név Hüvelyes, Hivelyes formában csak 1731-től adathozható. Ám az egyéb anyakönyvi bejegyzések azt igazolják, hogy a Hüvelyes nevének már egy évszázaddal ezelőtt is éltek a községben. Az nagyon feltűnő, hogy a ragadványnevek egytől egyig a népi gyógyításra vonatkoztak, pl. Csipke, Orvos, Pókos, Vajas stb. Így igen valószínű, hogy ez a nevünk az *Imelyes*-ből alakult népetimológiával. Az imely 'a szarvasmarha bőre alatt levő lárvá, pondró' szó kiveszett a nyelvjárásból, később ezt a foglalatosságot már pondrelátónak nevezték (tehát az a személy, aki valamilyen eszközzel eltávolítja ezeket az élősködeket). *Ittes* hites 'esküdt', *Jobbágy* 'hűbértanulmányon gazdálkodó', *Juhos* 'juhosgazda', *Kallós* 'kallómalomban dolgozó', *Kardos* 'kardkovács', *Katona, Kenyeres* 'pék, kenyérárú', *Kerékgyártó, Komlós* 'komlótermesztő', *Kondás, Korcsmáros, Korpás* 'a malomban dolgozó segéderő', *Köteles* 'kötélverő', *Kulcsár* 'az éléstár, a pince stb. felügyeletével, kulcsainak őrzésével megbízott személy', *Lakatos, Lovas* 'futár, fuvaros', *Lovász, Lőcsös, Madarász, Nevelős* 'sörnevelő', *Nyilas* 'íjász, a nyílosztást végző személy', *Nyirő* 'nyíró, borbély', *Eötvös ~ Ötvös, Palotás* 'palotáshajdú', *Pálinkás* 'pálinkafőző' (esetleg pálinkakedvelőt is jelent), *Pinczés* 'pinceszó', *Pintér* 'hordókészítő', *Polgár* 'városi lakos', *Révész, Rontó* 'kontár', *Serfőző, Sipos, Sütő* 'pék', *Szakács, Szalmás* 'szalmakötő', *Taksás* 'aki előre meghatározott bérért dolgozik', *Terhes* 'teherhordó', *Tőzsér* 'marhakereskedő', *Turós* 'a turos lovakat gyógyító személy', *Üveges, Vadász, Vasas, Vitéz* 'katona', *Zsoldos*.

3. A foglalkozásra, mesterségre metonimiával utaló családnevek

A névadásra a szó szoros értelmében utalás történik. Más szavakkal: megnevezik a foglalkozás eszközeit, termékét, melléktermékét stb. Sokszor pontosan nem is tudjuk, hogy melyik foglalkozásról lehetett szó eredetileg, mivel a megnevezés több foglalkozásnak is jellemzője lehet. Csak egy a biztos: foglalkozásra utalnak.

Bársony, Barzó 'bodza', *Bitó* 'kendertörő eszköz', *Bók* 'hámfa', *Bolya* 'bogyó', *Boncsér* 'bojt', *Borza* 'bodza', *Bóta* 'balta', *Boza* 'kölesből készült sörféle ital', *Bukó* 'petrence', *Czégel* 'cégér', *Czövek, Csuha* < Csuha < Csuha (értelmesített név), *Forgách, Gomba, Guba* 'ruhanemű', *Hanga* 'egy növényfaj neve', *Hócza* 'a jobb oldali ökör', *Jörös* 'dombos', *Kárász* 'halféle', *Karuczka ~ Karuczka* 'kis lovas- vagy ökrösszekér' (a hozzátoldott -i a helynévi alaptagú nevek illúzióját kelti), *Kise*: 1. a négyesfogat első két lovának hámfája, 2. a vízfordító rúd két végén néhány szemnyi láncon lógó horgos fa, melynek horgára akasztják a csöbröt, *Kompa* 'kukoricacsutka', *Marok* 'kis nyaláb', *Méreg, Pere* 'pipitérfű', *Povány ~ Povály* 'liszt- vagy tojástartó nagy gyékénykosár', *Pajzs, Sáfrán ~ Sáfrány, Sonkoly* 'a méz kipergetése, kisajtolása után visszamaradt lép', *Sulyok* 'mosófa', *Szilva, Torma*.

IV. Egyéni tulajdonságot jelölő családnevek

Itt nem tettem, és nem is mertem különbséget tenni testi vagy lelki (ha jobban tesszük: külső és belső) tulajdonság között. Könnyen előfordulhat, hogy nem tudunk választani – több évszázad elteltével. Csak annyit tudunk, hogy valamilyen tulajdonságról (lehet) szó. A metaforikus tulajdonságról legfeljebb csak feltevéseink lehetnek, így csak közelíteni tudunk a megoldáshoz. Az csak természetes, hogy vannak (lehetnek) evidens megoldásaink, itt a magyarázatok elmaradnak, mivel világos, hogy egy Szőke nevű emberről a hajszín volt a meghatározó.

Bajzát 'szilaj, vad', *Bakondi* 'sánta', *Barna*, *Báncsi* 'kancsal', *Bizony* 'igaz' (nem szavajárási név!), *Bogár* 'fekete, szemtelen', *Bóka* 'bolondos, féleszű', *Bornemissza*, *Bő* 'gazdag', *Bögös* 'duzzadt lábú, sánta', *Bunyik* 'gonosz arcú', *Czakó* 'gólya, hosszú lábú', *Csendes*, *Csendom* 'csintalan', *Csene* 'csenő', *Csirmaz* 'lótétű, csúnya ember', *Csorba* 'hiányos fogazatú', *Csóka*, *Csukk* 'alacsony', *Csuszka* 'harkályféle', *Csüdör* 'nemi képességét kiélő személy', *Deli*: 1. bolond, 2. dali, *Domó* 'cipőképű', *Dusza* 'kövér', *Édes* 'kedves, barátságos', *Egész* 'ép, egészséges', *Erős*, *Fejes* 'nagyfejű', *Ferge* 'fürge', *Fükő* 'aki gyakran és szívesen él nemi életet', *Hadas* 'nagy családdhoz tartozó', *Hosszú*, *Igaz*, *Joó*, *Kakszi* 'hallgatag, szótlan', *Kalas* 'szeles', *Kanyó* 'kamasz', *Káposzta* 'akinek nagy feje van', *Kései* 'a vártnál később született, idétlen képű', *Kondor* 'göndör', *Kónya* 'lógó fülű', *Kos* 'makacs', *Kövér*, *Lapos* (ti. fejű, fenekű), *Mocskos*, *Nehéz* 'komor, mogorva', *Nemes*, *Ördög*, *Ősz*, *Pajkoss* 'parázna, csintalan', *Perge* 'pisze', *Poczók* 'egérképű', *Poshadt* 'kedélytelen', *Puczik* 'egérképű', *Rózsa* 'piros arcú', *Sárkány*, *Siket* 'süket, nagyothalló', *Síró* 'kesergő, panaszkodó, síró hangú', *Sógor* (rokoni kapcsolat), *Süki* 'félüket', *Süveges* 'süveget viselő', *Szakáll*, *Szakó* 'gunár, hosszú nyakú', *Szarka*, *Széles*, *Szoó* 'böbeszédű', *Szőke*, *Szüle* 'nagyszülők által nevelt gyermek', *Tökös* 'sérves', *Tömpe* 'pisze', *Tüzes* 'heves, indulatos', *Veres*, *Vékony*, *Vig* ~ *Vigh*, *Virág*.

V. Egyéb vezetéknevek

1. A névadásnak két vagy több indítéka is lehetséges

Bajza: 1. bodza, 2. szilaj, vad, *Bakos*: régi világi személynév, 2. olajsütő, -sajtoló, *Bálint*: 1. régi egyházi személynév, 2. a balin halnév alakváltozata, *Bardócz*: 1. régi világi személynév, 2. puszta helynév, *Boros*: 1. bortermelő, 2. borkereskedő, 3. borkedvelő, *Czégény*: 1. régi világi személynév, 2. puszta helységnev, *Kása*: 1. kásakedvelő, 2. durvára örölt gabonaféle, 3. köles, *Kozák*: 1. egy orosz népcsoport neve, 2. szlovákul: kecskepásztor, *Mező*: 1. bármely -mező utótagú helynévből levezethető, 2. a mezőn élő, dolgozó személy, *Pocs*: 1. puszta helységnev, 2. a Pál régies becézője, *Póka*: 1. pólya, pelenka, 2. a Pál régies becézője, *Takácsi*: 1. Takácsiból származó, 2. takács (vagy a takács) fia, *Vaskóh*: puszta helységnev, 2. a szlovák Iván < Ivaskó < Vaskó alakja. Az azonos alakú 'kaporakés' jelentésű szó nem játszott szerepet a névadásban.

2. Névváltoztatás útján keletkezett vezetéknevek

Az esetek többségében az iratok hozzáák az eredeti nevet is, párszor viszont csak a névváltoztatás tényét tudjuk csak megállapítani.

Bartafi < Bargyovszky, *Fenyvesi* < Tanner, *Földházi* (ilyen helynév nincs), *Galánffy* < Galának, *Értelmes* < Ertl, *Hegyközi* < Medzibrodzski, *Kővári* < Kohulák, *Marosvári* < Mizser, *Mátrai*, *Nádor* < Nadel, *Oláhcsy* < Olejcsik, *Rusznaky* < Rusznák, *Ruttkai* (a Turóc megyei Vrutky csak 1904-ben vált Ruttkává), *Szabadffy* < Freyer, *Szendrődi* (Szendrőd helynevünk nem volt), *Várhalmi* (ilyen helynevünk soha nem volt). A mesterséges névalkotás mindegyiken erősen érződik, az y-os nevek kissé nevetséges anakronizmusok.

3. Bizonytalan nevek

Az itt felsorolt nevek igen nagy valószínűséggel elírásból, anyakönyvi hibából keletkeztek. Éppen ezért a névadás indítéka erősen homályban marad. Ennek ellenére megadom az általam helyesnek ítélt neveket is (bár ide is kérdőjelet lehet tenni).

Jellei talán az *Illyei* (Bihar m.) helyett, *Korpongi*: a korponai (Hont m.) helyett, *Pálombi*: Polomkai, Polomai (Gömör m.) helyett, *Vidinczei*: Vizinczei (Bereg m.) helyett.

4. Kettős vezetéknevek

Nyilvánvaló, hogy nemcsak a nyelvtani megformálás kettős, hanem a névadás indítéka is. Azt ma és most már nem tudjuk megállapítani, hogy ezek a nevek természetesen vagy mesterségesen jöttek-e létre. Három csoportot lehet megállapítani.

a) *Az előtag az anya neve.* *Alexy Báthory*: az előtag az *Alexius* 'Elek' név genitivusa, megfelel a magyar patronimikum képzőnek *Kazinczy Nagy* – *Papszász* (az egybeírás a 20. századra jellemző) – *Soltész Nagy* (soltész = a telepés községek bírāja, jobbágyi szolgáltatásoktól felmentett személy).

b) *Az előtag nemesi előnév volt.* Ezek mindegyike helynévi alaptagú: *Ardai Janka* (az utótag a János becéző formája) – *Csáti Nagy* – *Nyéki Faragó* – *Pápai Tóth*, *Szatmári Paxi* (ejtve: paksi), *Tasnádi Szűcs*, *Tokaji Nagy*, *Turi Nagy*, *Vályi Nagy*.

c) *Az előtag eredetileg ragadványnév volt.* *Barbolya Nagy* (barbolya = sóska), *Borbély Nagy*, *Csufor Bóna* (csufor = fűrge, Bóna: a Bonifác név rövidülése és képzése), *Emődi Kis*, *Inokai Nagy* (Inoka, Heves m.), *Kulcsár Szabó*, *Kun Szabó*, *Laczkó Tóth*, *Lévai Csomós*, *Lövei Szabó*, *Szabó Nagy*, *Tasi Szabó*, *Vilmányi Kis*.

A számok azt mutatják, hogy a legmegterheltebb kategória az elszármazásra vonatkozik, utána a leszármazás következik. A foglalkozásra, de főként a tulajdonságokra utaló vezetéknevek száma feltűnően kevés.

IRODALOM

Ballagi Mór

é. n. A magyar nyelv teljes szótára I–II. Budapest

Benkő Loránd (főszerk.)

1967–84 A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára I–IV. Budapest

Kázmér Miklós

1993 Régi magyar családnevek szótára. XIV–XVII. század. Budapest

Lelkes György (szerk.)

1992 Magyar helységnév-azonosító szótár. Budapest

B. Lőrinczy Éva (főszerk.)

1979–92 Új magyar tájszótár I–III. A–M. Budapest

Mizser Lajos

1986 Cserépfalu XVI–XVII. századi vezetéknevei. HOMÉvk. XXIV. 223–235.
Miskolc

1988 Cserépfalu idegen eredetű vezetéknevei. HOMÉvk. XXV–XXVI. 713–722.
Miskolc

é. n. Cserépi tájszótár (kézirat)

Szinnyei József

1893–1901 Magyar tájszótár I–II. Budapest

FAMILIENNAMEN IN CSERÉPFALU. 1700–1974

Die Familiennamenmutter „Cserépfalu“ habe ich seit 1500 untersucht. Die Namen von zwei Jahrhunderten, bzw. die mit fremder Herkunft – insgesamt 440 Namen – habe ich schon veröffentlicht. Nun untersuche ich die Namen von 275 Jahren, wobei die Angaben des 16. und 17. Jahrhunderts nicht in Betracht gezogen werden. 631 Namen habe ich gesammelt. Die sich in der Aussprache (Dósa–Dózsa) oder der Orthographie (Koós–Kós) unterscheidenden Angaben habe ich nicht als separate Namen betrachtet, so habe ich seit dem Jahre 1500, 1071 Namen registriert. Die Familiennamen werden nicht alphabetisch, sondern thematisch analysiert, damit sie leichter überschaubar sind. In der Zuordnung sind natürlich auch Subkategorien zu finden: 1. Familiennamen, die auf den Familiennamen des Urnamengebers zurückgehen; 2. Familiennamen mit Hinweis auf die Herkunft; 3. Familiennamen mit Hinweis auf das Amt und den Beruf; 4. Familiennamen, die individuelle Eigenschaften bezeichnen (äußere bzw. innere Eigenschaften); 5. Sonstige Familiennamen (Namen mit mehreren Beweggründen, einmagyarisierte Namen, Doppelfamiliennamen).

In einigen wenigen Fällen konnte ich nur Vermutungen äußern. Die am meisten belastete Kategorie bezeichnet die Herkunft, gefolgt von Personennamen. Ich halte es für bemerkenswert, dass Berufe und Eigenschaften in der Namensgebung nur eine kleinere Rolle gespielt haben.

Mizser, Lajos